

Reidova zasliševalska tehnika; ko lovci na laži postanejo njihov plen

Igor Areh

Namen prispevka:

Reidova tehnika prisilnega zasliševanja je najbolj uveljavljen in vpliven zasliševalski pristop v ZDA, ki skuša prodreti tudi drugam. Ker je forenzična psihologija v Sloveniji slabo razvita in uveljavljena, obstaja tveganje, da se psevdoznanstvena spoznanja pri nas lažje uveljavljajo kot v znanstveno bolj razvitih družbah. Prispevek opozarja na znanstveno neutemeljenost in spornost uporabe Reidove tehnike v celoti ali po delih.

Ugotovitve:

Kar nekaj znanja slovenskih kriminalistov izhaja iz zasliševalskih priročnikov, za katere velja, da so zbirke subjektivnih izkušenj avtorjev. Ti svoje priročnike agresivno tržijo in jih zavajajoče predstavljajo kot znanstveno utemeljene tehnike. To velja tudi za Reidovo tehniko, ki je temelji na neupravičenem posploševanju in na nepreverjenih domnevah avtorjev. Tehnika je etično sporna in ne omogoča učinkovitega ugotavljanja resnice, obenem tudi povečuje tveganje za pridobitev izsiljenega priznanja.

Praktična uporabnost:

Pri preiskovalcih, ki so pod vplivom Reidove tehnike, se pojavljata napihovanje samozavesti in neučinkovitost prepoznavanja zavajanja, hkrati pa se poveča tveganje za pojav izsiljenega priznanja. Zaradi naštetega je nujno opozoriti na neupravičenost uporabe tehnike.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Današnja znanstvena dognanja in sodobni standardi varovanja človekovih pravic zavračajo uporabo Reidove tehnike, zato je treba tudi v slovenski preiskovalni praksi opustiti tehnike, ki veljajo za sporne.

Ključne besede: zasliševanje, Reid, napake, kritična analiza.

1 Uvod

Najbolj uveljavljen in vpliven zasliševalski priročnik sta zasnovala pravnik Fred Inbau in John Read v začetku 40. let prejšnjega stoletja. Tehnika, ki je v njem opisana in je prvič izšla v obliki priročnika leta 1962, je danes poznana kot Reidova tehnika. V teku časa se je nekoliko spreminjala, tako da so se do njene zadnje izdaje leta 2011 nakopičile opazne razlike v priporočilih za izvedbo zaslišanj. Tako kot druge podobne tehnike, izhaja iz domneve, da se storilci kaznivih dejanj upirajo priznanju zaradi sramu, krivde ali pa strahu pred kaznijo. Da bi vseeno prišli do priznanja, morajo zasliševalci uporabiti različne oblike psihološke manipulacije, pri tem pa ne smejo uporabiti telesnega nasilja ali groženj (Inbau, Reid, Buckley in Jayne, 2011). Cilj tehnike je tako doseči priznanje osumljenca, do tega pa lahko pridemo z zlomom osumljenčevega odpora in zanikanja ter z večanjem osumljenčeve potrebe po priznanju. V zadnji izdaji priročnika avtorji uporabljajo nekoliko drugačno retoriko in namesto kritiziranega lova za priznanjem, govorijo o tem, da je cilj zaslišanja spoznanje resnice. Kaže pa, da gre pri

tem zgolj za kozmetične popravke, saj je tehnika še vedno izoblikovana tako, da služi prvotnemu cilju: pridobiti priznanje osumljenca brez pravih prizadevanj za spoznanjem resnice. Avtorji Reidove tehnike priporočajo tudi uporabo zavajanja in prevare, seveda v meri, ki je dopustna po ameriški zvezni zakonodaji.

Omenil sem, da je Reidova tehnika najbolj vpliven zasliševalski pristop, velja pa, da je tudi najbolj uporabljan pristop v Severni Ameriki, prevladuje namreč tako v policiji kot tudi v vojski (Kassin, Appleby in Perillo, 2011).

Proces zaslišanja poteka v devetih korakih in zaslišuje se le osumljence za katere so preiskovalci prepričani, da so storilci kaznivega dejanja (Inbau in sod., 2011).

Zaporedje korakov je takšno (Inbau in sod., 2011):

1. Neposredno pozitivno soočenje: zasliševalec osumljencu pove, da je prepričan, da je on storilec.
2. Razvoj teme: zasliševalec preide iz obtoževalnega v empatični odnos in skuša pridobiti zaupanje. Sugerira več tem pogovora, ki imajo namen zmanjšanja občutkov krivde.
3. Obvladovanje zanikanja: večina osumljencev se upira priznanju in ponavljajoča se zanikanja je treba čim prej odpraviti sicer je težje priti do priznanja.
4. Premagovanje ugovorov.
5. Pritegovanje in vzdrževanje pozornosti.
6. Obvladovanje pasivnosti.
7. Predstavitve vprašanja dveh možnosti: osumljencu predstavimo dve možnosti, oziroma dva verjetna motiva, ki naj bi ga napeljala v kaznivo dejanje. Obe možnosti sta obremenjujoči, vendar je ena predstavljena tako, da ohranjanja dostojanstvo, druga pa osumljenca prikazuje kot izrazito negativnega.
8. Spodbujanje osumljenca, da navede podrobnosti.
9. Pretvorba ustnega v pisno priznanje.

2 Značilnosti tehnike

Reidova tehnika temelji na neupravičenem posploševanju in nepreverjenih domnevah, ki jih avtorji zavajajoče predstavljajo kot veljavne znanstvene ugotovitve, kar pa zagotovo niso (Gudjonsson, 2003). V množici nepreverjenih domnev, je ena izmed najbolj problematičnih predpostavka o razliki v izkazovanju anksioznosti med krivimi in nedolžnimi osumljenci. Inbau in sod. (2011) menijo, da lahko pri krivih osumljencih opazimo višjo anksioznost, ker so storili kaznivo dejanje in jih je strah posledic razkritja. To je razumno predvidevati, vendar pa okoliščine zaslišanja niso tako preproste kot jih prikazujejo avtorji priročnika. Lažne obtožbe nedolžne osebe, nenehna soočenja z očitki zasliševalcev in izkazovanje nezaupanja, nenehno prekinjanje osumljenega, ko želi pojasniti, da je nedolžen ipd., vse to ustvarja dodatno anksioznost pri nedolžnih osebah, ki si jo lahko zasliševalci razlagajo kot znake zavajanja.

Avtorji tehnike priporočajo uporabo psihološke manipulacije, kot sta zavajanje in laganje, kar je sporno tako z vidika etike kot tudi z vidika slovenske zakonodaje. Težko je verjeti, da Reidova tehnika z uporabo takšnih psiholoških manipulativnih tehnik omogoča učinkovito preiskavo kaznivega dejanja. Za eno najbolj problematičnih zvijač, ki jih priporočajo avtorji Reidove tehnike, velja njihov nasvet, da v drugem koraku zaslišanja, pri razvoju teme, osumljenemu predstavimo moralno sprejemljiv razlog za storitev kaznivega dejanja. Če gre za nedolžno osebo, ki je osumljena kaznivega dejanja in ji preiskovalec našteje kopico »neizpodbitnih« dokazov ter jo pred tem še odločno obtoži, potem je verjetno, da osumljeni v brezizhodni stiski prizna kaznivo dejanje. Bolje je namreč priznati in dobiti nižjo kazen, kot zanikati in zaradi navidezno trdnih obremenilnih dokazov dobiti hudo kazen (Gudjonsson, 2003).

Podobno velja za zvijačo, ki jo uporabljajo v sedmem koraku zaslišanja in jo imenujejo predstavitev dveh možnosti. Ta korak predstavlja vrhunec psihičnih pritiskov na osumljenca in zaradi njega ima tehnika upravičeno naziv prisilna zasliševalska tehnika. Osumljenca namreč prisilimo, da izbira med dvema negativnima posledicama domnevnega kaznivega vedenja, pri tem pa ni treba, da sta alternativni resnični. Ker je osumljeni potisnjen v prisilno izbiro, v stiski izbere tisto, ki je zanj ugodnejša, oziroma manj obremenilna. Gudjonsson (2003) opozarja, da je to zelo nevarna tehnika, predvsem za osebe s podpovprečno inteligentnostjo, ki pa v policijski praksi predstavljajo pomemben delež osumljencev. Inbau in sod. (2011) trdijo, da izkušeni zasliševalci dosežejo priznanje osumljencev v približno 80 % zaslišanj, med preostalimi 20 % osumljencev, ki ne priznajo, pa lahko pričakujemo majhen delež nedolžnih oseb. Menijo tudi, da v nobenem primeru uporabe prisilne izbire med dvema možnostma, ne more priti do napačnega priznanja. Ravno v opisu sedmega koraka avtorji tehnike izkazujejo lahkotnost in nepoznavanje osnovnih psiholoških spoznanj, ki so ne samo v stroki, ampak tudi v širši javnosti znana že več desetletij (npr. raziskave Solomona Ascha s konformiranjem iz petdesetih let prejšnjega stoletja in standfordski jetniški poskus Philipa Zimbarda iz leta 1971).

V sklopu Reidove tehnike se uporabljata dve sporni orodji – minimalizacija in maksimalizacija, za kateri sta Kassin in McNall (1991) ugotovila, da sta tvegani zaradi verjetnosti pojava napačnih priznanj. Avtorji zasliševalske tehnike priporočajo uporabo maksimalizacije pri razumskih osumljencih, kar pomeni, da zasliševalec pretirava s težo obremenilnih dokazov in s težo kaznivega dejanja, iz česar lahko zaključimo, da priporočajo pridobitev priznanja z zastraševanjem. Nasprotno velja za tehniko minimalizacije, ki naj bi se uporabljala pri čustvenih osumljencih. Pri njej skuša zasliševalec z zvijačo pridobiti zaupanje osumljenca, nato pa si prizadeva priti do priznanja s pomočjo razumevanja, sočustvovanja, z ohranjanjem dostojanstva osumljenca, s pripisovanjem delne krivde žrtvi in z zmanjševanjem (minimalizacijo) teže posledic kaznivega dejanja. Avtorji sicer odsvetujejo zmanjševanje teže kazenskih, formalnih posledic kaznivega vedenja, a obenem priporočajo, da osumljencu sugeriramo misli, ki vodijo do občutka manjše resnosti kaznivega dejanja. Takšne sugestije pa povečujejo možnost pojava napačnega priznanja.

Da bi se zasliševalci lažje odločili ali osumljeni govori resnico, jim avtorji tehnike ponujajo intervju z vedenjsko analizo, ki je po njihovem mnenju diagnostično orodje za prepoznavanje laži. Zasliševalci postavijo nekaj ključnih vprašanj s katerimi preverijo vedenjske in besedne odzive osumljenih in tako ugotavljajo laganje osumljenca. Blair in Kooi (2004) sta primerjala vedenjske znake, ki naj bi bili pokazatelji zavajanja, z znaki, ki so se potrdili v raziskavah (npr. DePaulo in sod., 2003) in ugotovila, da skoraj ni ujemanja med znanstvenimi ugotovitvami in trditvami avtorjev Reidove tehnike. Pomemben del omenjene tehnike, ki ga predstavlja intervju z vedenjsko analizo, tako nima znanstvene podlage, saj je z njim nemogoče razlikovati med iskrenimi in lažnivimi osebami (Vrij, Mann in Fisher, 2006; Kassin, Meissner in Norwick, 2005). Tako kot Reidova tehnika devetih korakov, tudi intervju z vedenjsko analizo temelji na osebnih izkušnjah avtorjev tehnike in ne na rezultatih znanstvenih raziskav. Raziskave namreč kažejo, da ne obstajajo psihološki ali fiziološki znaki, ki bi bili pokazatelji laganja, kar pomeni, da sta obe tehniki znanstveno neverodostojni, saj je točnost razlikovanja krivih in nedolžnih oseb odvisna od pristranskosti ocenjevalcev, nizke veljavnosti in zanesljivosti tehnike ter od zmotno pozitivnih diagnoz (Leo, 2004).

Avtorji tehnike na lastni spletni strani zagotavljajo, da z njo ugotavljamo laž s 85 % točnostjo, vendar se pri tem sklicujejo na ugotovitve raziskave, ki ne zadošča niti najnižjim standardom izvedbe znanstvenih raziskav (Kassin, 2008). Raziskava (Horvath, Jayne in Buckley, 1994) je bila izvedena s pomanjkljivim eksperimentalnim nadzorom in je pristranska v korist točnosti Reidove tehnike. Neodvisne laboratorijske raziskave kažejo namreč bistveno nižjo točnost tehnike in v večini njih so ugotovili, da je z Reidovo tehniko nemogoče ločiti lažnive in iskrene

osebe (Kassin, 2008). Vrij (2008) je v metaštudiji, ki je zajela 79 raziskav, ugotovil, da je pri laikih povprečna točnost ugotavljanja laži 54 %. Podobno je pregledal tudi študije v katerih so ugotavljali točnost preiskovalcev in v 31 raziskavah ugotovil povprečno točnost, ki znaša 56 %. To pomeni, da so preiskovalci pri ugotavljanju laži malenkost bolj točni kot laiki, očitno pa je eksperimentalno ugotovljena točnost daleč od 85 %, kot jo oglašuje Inbau s sodelavci.

Uporaba in urjenje v izvajanju Reidove tehnike vodita k napihovanju samozavesti (Kassin in Fong, 1999) in k povečevanju pristranskosti preiskovalcev (Meissner in Kassin, 2002). Oboje predstavlja resno težavo za učinkovito izvajanje preiskav, saj so lahko kriminalisti pri ugotavljanju laganja zaradi tega celo manj točni kot laiki, čeprav so tudi slednji brez urjenja, tako kot policisti, nagnjeni k temu, da osumljence vidijo kot storilce, čeprav ni dokazov, ki bi to potrjevali (Kassin, Meissner in Norwick, 2005).

Od 40. let prejšnjega stoletja so se zasliševalske tehnike zelo spremenile in danes zagotavljajo bistveno boljše varovanje osnovnih človekovih pravic, hkrati pa omogočajo bolj (etično) učinkovito opravljanje preiskovalnega dela. Vsaj 50 let stara Reidova tehnika, ki temelji na vzpostavljanju psihološkega nadzora nad osumljenim, na prevari in zvijači ter se oglašuje kot znanstvena, je bila nekoč dobro nadomestilo za predhodne zasliševalske prakse, ki so dovoljevale določene oblike telesnega zastraševanja (Gallini, 2010; Kassin, 2008). Današnje raziskovalne ugotovitve v glavnem ne podpirajo trditev avtorjev Reidove tehnike, ali pa jih celo zavračajo. Zato je uporaba Reidove tehnike v celoti, ali po delih, strokovno neupravičena in celo nedopustna, če poleg prej navedenega upoštevamo še tveganje za pojav napačnih priznanj, ki je preprosto previsoko za današnje standarde varovanja človekovih pravic.

Literatura

- Blair, J. P. in Kooi, B. (2004). The gap between training and research in the detection of deception. *International Journal of Police Science and Management*, 6(2), 77–83.
- DePaulo, B. M., Lindsay, J. J., Malone, B. E., Muhlenbruck, L., Charlton, K. in Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological Bulletin*, 129(1), 74–118.
- Gallini, B. R. (2010). Police 'Science' in the interrogation room: Seventy years of pseudo-psychological interrogation methods to obtain inadmissible confessions. *Hastings Law Journal*, 61(3), 529-580.
- Gudjonsson, G. H. (2003). *The Psychology of Interrogations and Confessions. A Handbook*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Horvath, F., Jayne, B. in Buckley, J. (1994). Differentiation of truthful and deceptive criminal suspects in behavior analysis interviews. *Journal of Forensic Sciences*, 39(3), 793–807.
- Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P. in Jayne, B. C. (2011). *Criminal interrogation and confessions (5th ed)*. Gaithersberg: Jones & Bartlett Publishers.
- Kassin, S. M. (2008). The psychology of confessions. *Annual Review of Law and Social Science*, 4, 193–217.
- Kassin, S. M. in Fong, C. T. (1999). "I'm Innocent!": Effects of training on judgments of truth and deception in the interrogation room. *Law and Human Behavior*, 23(5), 499-516.
- Kassin, S. M. in McNall, K. (1991). Police interrogations and confessions. *Law and Human Behavior*, 15(3), 233–251.
- Kassin, S. M., Appleby, S. C. in Perillo, J. T. (2011). Interviewing suspects: Practice, science, and future directions. *Legal and Criminological Psychology*, 15(1), 39-55.
- Kassin, S. M., Meissner, C. A., Norwick, R. J. (2005). "I'd know a false confession if I saw one": A comparative study of college students and police investigators. *Law and Human Behavior*, 29(2), 211-228.

- Leo, R. A. (2004). The third degree and the origins of psychological interrogation in the United States. V G. D. Lassiter (ur.), *Interrogations, Confessions, and Entrapment*, (str. 37-84). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Meissner, C. A. in Kassin, S. M. (2002). "He's guilty!" Investigator bias in judgments of truth and deception. *Law and Human Behavior*, 26, 469–480.
- Vrij, A. (2005). Cooperation of liars and truth tellers. *Applied Cognitive Psychology*, 19(1), 39–50.
- Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*. Chichester: John Wiley & Sons Inc.
- Vrij, A., Mann, S. in Fisher, R. P. (2006). An empirical test of the Behaviour Analysis Interview. *Law and Human Behavior*, 30(3), 329–45.